

BOLNICA-PODRUŽNICA ZA ZARAZNE BOLESTI U RIJECI

THE INFECTIOUS DISEASE SUBSIDIARY HOSPITAL OF RIJEKA

Nana Palinić*

SAŽETAK

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća u Rijeci je djelovala bolnica za zarazne bolesti u predjelu Zeniković kao bolnica-podružnica Gradske bolnice sv. Duha. Nakon otkupa ladanjskog imanja pomorskog kapetana Dionizija Jakovčića, adaptirane su postojeće zgrade, a početkom 80-ih godina 19. stoljeća izgrađeno je još nekoliko građevina, prijeko potrebnih za organizaciju zarazne bolnice. Parcela i zgrade bili su podijeljeni na čistu i nečistu zonu. Glavna zgrada adaptirana je u glavne prostore za liječenje te za smještaj osoblja, a manja je zgrada imala gospodarsku namjenu. Zbog povećanja kapaciteta na prijelazu stoljeća rađene su daljnje adaptacije, na parceli je izgrađena i veća drvena baraka, a po potrebi podizani su i drugi privremeni objekti. Teren na kojem se nalazila bolnica-podružnica bio je vezan i uz dva ambiciozna projekta riječkih bolnica koji su izrađeni početkom 20. stoljeća, ali nisu realizirani.

Bolnica-podružnica bila je u funkciji do dvadesetih godina 20. stoljeća kada se, zajedno s Gradskom bolnicom, i taj odjel premješta u kompleks bivše vojno-pomorske akademije, a prostor bolnice dobiva novu namjenu u međuratnom i poslijeratnom razdoblju.

Ključne riječi: Rijeka; medicinska arhitektura; bolnice za zarazne bolesti

* Adresa za dopisivanje: Nana Palinić, Građevinski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Radmile Matejčić 3, 51000 Rijeka, Hrvatska. E-pošta: nana.palinic@gradri.uniri.hr.

UVOD

Tijekom povijesti u Rijeci su, kao i u drugim gradovima, zabilježene zarazne bolesti i epidemije za čije je liječenje i prevenciju planirano, izgrađeno i adaptirano više građevina.

Nakon što je 1717. proglašena slobodna plovidba Jadranom, a 1719. Trst i Rijeka dobili status slobodnih kraljevskih luka, na poticaj cara i kralja Karla VI. izgrađen je između 1722. i 1725. u zapadnom dijelu grada, na ušću Škurinjskog potoka, Lazaret sv. Karla Boromejskog u čijoj su karanteni boravili pomorci i roba s brodova. Od 1833. funkciju pomorske karantene preuzima Lazaret sv. Franje u Martinšćici.

U 19. stoljeću skrb o bolesnicima, pa i onima oboljelim od zaraznih bolesti, kao i o starima i nemoćnima provodila se u Hospiciju i sirotinjskom zavodu sv. Duha, smještenom isprva uz istoimenu kapelu u blizini Zborne crkve u starom gradu,¹ a od 1822. na Pomeriju, u adaptiranom kompleksu zgrada nekadašnje tvornice voska Cavalli i Licudi. Od 1857. ustanove djeluju pod nazivom Opća bolnica, a 1879. odvajaju se u dvije zasebne administrativne jedinice.

Uz glavnu zgradu koja je imala kapacitet 240 mjesta, bolnica je raspolagala i s pomoćnom bolnicom (bolnicom-podružnicom) u podopćini Kozala na Zenikoviću (Zenekoviću), namijenjenom za zarazne bolesti, kapaciteta 40 bolesničkih postelja.² Ova bolnica se u povijesnim izvorima spominje najviše kod većih i dugotrajnijih zaraza, poput epidemije kolere koja je Rijeku zahvatila 1886. godine.³ Točna lokacija, kao i njezin izgled i organizacija, slabo su, međutim, poznati.

LOKACIJA ZARAZNE BOLNICE-PODRUŽNICE NA ZENIKOVIĆU

Lokalitet Zeniković (Zenikovich, Senikovich), na kojem se nalazila zarazna bolnica-podružnica, smješten je u južnom dijelu podopćine Kozala, između Pomerija i Belvedera, sjeverozapadno od Staroga grada. Pisani izvori navode kako se u 15. stoljeću u tom području nalaze vinogradi, a u 16. stoljeću šume, vinogradi i oranice. Najveći dio lokaliteta bio je u posjedu augustinskog samostana.⁴

¹ Klen, Danilo, ur. (1988), *Povijest Rijeke*, SO Rijeka i ICR, Rijeka, 100.

² Matejčić, Radmila, Matejčić, Marijan (1982), Prijedlog pravilnika gradske bolnice svetog duha u Rijeci, u: *Ars Aesculapii*, ICR, Rijeka, 144.

³ Matejčić, Radmila, Matejčić, Marijan (1982), Odjeci u dnevnom tisku o liječenju kolere u Rijeci 1886. godine, u: *Ars Aesculapii*, ICR, Rijeka, 83-98.

⁴ Ekl, Vanda (1994), *Živa baština*, Izdavački centar Rijeka, 52-53.

Slika 1: Plan satnika von Benka iz 1776., detalj. Označena parcela na Zenikoviću na kojoj će poslije biti bolnica-podružnica.

Figure 1: Captain von Benk's plan of 1776, detail. Marked parcel at Zenikovic, on which subsidiary hospital will be built.

Zbog kasne urbanizacije, planova koji prikazuju ovo područje vrlo je malo. Prve karte koje ga obuhvaćaju, ona satnika von Benka iz 1776. (slika 1.)⁵ i plan grada i luke iz 1778.,⁶ prikazuju prirodno kultivirano područje, ispresijecano putovima i stazama. Von Benkova karta iz 1776. te ista karta dopunjena 1795. malo su detaljnije. Jasno je prikazana predmetna parcela na Zenikoviću, put s istočne strane koji od Pomerija vodi prema Belvederu i Kozali, proširenje puta i prilaz prema parceli na kojoj se nalazi kuća pravokutnog tlocrtnog gabarita.⁷ U Jozefinskom katastru iz 1785. – 1787. popisani su vlasnici posjeda na Zenikoviću (Szenikovichi pod Belvederom). Od vlasnika koji na tom području imaju kuću spominju se augustinski samostan, Tvornica šećera, Josef Kuzich, Antonio Kuzich, Carl Barcich, Fran Lenaz, Save Lenaz, Andre Host, Mikula Lenaz, Xaverio Buzi, Franz Hoppe, Jacob

⁵ *Plan des in Littorali austriaco ligender Freien Mer-porto und Stadt Fiume*. HR-DARI 57 (JU 51), kut. 106; Ekl, V. (1994), 170-171; Palinić, Nana (2011), *Urbanistički razvitak Rijeke*, Građevinski fakultet Rijeka.

⁶ *Plann der K.K. seestadt und porto franco Fiume*. Ekl, Vanda (1989), *Fluminensia*, SO Rijeka, ICR Rijeka, PPMHP Rijeka, 10.

⁷ Urtana građevina približne je veličine 17 x 7m, tj. oko 120 m². Iz prikaza ostalih zgrada vidljivo je kako von Benkov plan jest precizan u prikazu osnovnih gabarita građevina, tj. njihova tlocrtna oblika, ali nije precizan u dimenzijama pa ove dimenzije treba uzeti s rezervom.

Blecich, Cecilia Golob, Felix Verneda, Simon Kraiz, Gergo Benzan, Anton Lucich, Jacob Stefan, Maria Lenaz, Anton Marinich, Josepf Spogliati, Matte Smoquina, Matte Besiak, Andre Reliaz i Marco Berson.⁸ Budući da katastar nema pratećeg plana, nije moguće utvrditi kome je od spomenutih vlasnika pripadala predmetna parcela.

Karta Rijeke iz 1807. ovo područje ne prikazuje detaljnije.⁹ Na Planu grada Rijeke i okružja iz 1814. prikazane su samo glavne ceste, na Zenikoviću je više zgrada, ali je njihov razmještaj možda i samo simboličan da bi se prikazala rijetka izgradnja kuća rasutih po parcelama.¹⁰ Steče se dojam kako je riječ o manjim kućama, možda gospodarskim građevinama u vinogradima i voćnjacima.

Na topografskoj karti sudskog okruga Rijeke iz 1851. Ignazija Rossija, parcela je prikazana jasnije, a na njoj je zgrada povećanog gabarita, tlocrtno približnog slovu L, tj. kao da je ranija zgrada dobila dogradnju s jugozapadne strane.¹¹ Mjerilo karte je malo pa nije moguće pretpostaviti veličinu zgrade. Plan Rijeke i njezine okolice Antonija Pirisija, premda likovno dopadljiv, nije i precizan pa se iz njega ne može sa sigurnošću utvrditi ni parcela ni kuće koje se na njoj nalaze.¹² Iz plana je, međutim, vidljiva veća izgrađenost cijelog područja Zenikovića.

Plan (Josepha) Storma iz 1852., premda manje grafički uređen, točnije prikazuje položaj cesta i putova i smještaj građevina.¹³ Na predmetnoj su parceli, uz odvojak prilaznog puta, ucrtane dvije podjednako velike zgrade pravokutnog tlocrta, smještene sa sjeverne strane puta, te još dvije sjevernije od njih, jedna veća i jedna manja, također pravokutnih gabarita. Uz kuće su i opisi, ali nisu čitljivi. Ista situacija prikazana je i na planu istog autora iz 1853., ali su uz dvije zgrade smještene sa sjeverne strane puta prikazane još dvije manje, jedna smještena istočno u odnosu na postojeće, s južne strane prilaznog puta, i jedna još manja, smještena između dvije postojeće, nešto udaljenija od puta.¹⁴ Na planu iz 1854. također su uz put prikazane dvije veće i dvije manje

⁸ Erceg, Ivan (1998), *Jozefinski katastar grada Rijeke i njegove uže okolice (1785/87)*, Školska knjiga, Zagreb, 162-183.

⁹ *Plan von Fiume (Fiume 1807 Évben)*. HR-DARI 57 (JU 51), kut. 106; Ekl, V. (1994), 140; Palinić, N. (2011), 51.

¹⁰ *Situation's Plan Der Alter und neuen See Stadt Fiume (Fiume 1814 Évben)*. HR-DARI 57 (JU 51), kut. 106; Ekl, V. (1994), 54-55.

¹¹ HR-DARI 57 (JU 51), kut. 106; Klen, Danilo, ur. (1988), 194-195.

¹² HR-DARI 57 (JU 51), kut. 106; Ekl, Vanda (1989), 11.

¹³ *Situations Plan des Freyhafen Gebiethes Fiume*. HR-DARI 57 (JU 51), kut. 106; Ekl, V. (1994), 108.

¹⁴ HR-DARI 57 (JU 51), kut. 106; Ekl, V. (1994), 34.

zgrade, kao i manja i veća zgrada u sjevernom dijelu parcele.¹⁵ Na karti iz 1860. taj dio Zenikovića nije prikazan, tj. prikazan je shematski, kao šuma.¹⁶

Sedamdesetih godina 19. stoljeća parcela je u vlasništvu posjednika Dionizija Jakovčića,¹⁷ pomorskog kapetana koji je posjedovao još nekoliko kuća u Rijeci.¹⁸ Na parceli – ladanjskom imanju – nalazile su se dvije zgrade, koje su bile prikazivane i na ranijim planovima. Jedna od njih – ladanjska vila – očito je ona ista građevina koja je tu postojala još 1776. i 1851. imala dogradnju na jugozapadnoj strani.

OTKUP IMANJA JAKOVČIĆ I PREUREĐENJE U ZARAZNU BOLNICU

Ne zna se točno kad je Općina otkupila imanje Dionizija Jakovčića s namjerom da se preuredi za bolnicu-podružnicu, ali to je moralo biti prije 1879. godine. Naime, u Prijedlogu Pravilnika Gradske bolnice sv. Duha u Rijeci, koji je te godine predstavljen Magistratu, u čl. 1. navodi se da ustanova raspolaže s pomoćnom bolnicom na Zenikoviću namijenjenom za zarazne bolesti.¹⁹ Kada je točno bolnica započela s radom također se pouzdano ne zna, ali je dokumentirano da je 1884. u funkciji.²⁰

Nacrtna dokumentacija koja je pratila adaptaciju posjeda za Zaraznu bolnicu ograničenog je opsega, riječ je o svega nekoliko nacrtu iz 1883., 1884., 1899. i 1900. godine te nekoliko nedatiranih iz ranijeg razdoblja. Usporedbom nacrtu iz ranijih i kasnijih godina može se, međutim, zaključiti koje su adaptacije izvedene, koje nove građevine izgrađene te kako je bolnica bila organizirana.

Prostrana parcela koja je otkupljena za potrebe bolnice imala je 23,500 m².²¹ Bila je nepravilnog, približno trapeznog oblika, položena u blagom padu

¹⁵ *Situations Karte des Fiumaner Freihafen Gebietes*. HR-DARI 57 (JU 51), kut. 21.

¹⁶ *Stadt und Hafen Fiume*. HR-DARI 57 (JU 51), kut. 106.

¹⁷ U dokumentaciji se – očito krivo – navodi i ime i prezime: Dionisio (Dionigio), Jakovčić (Jakovcich, Jakovich, Giacovcich).

¹⁸ Posjedovao je bivšku kuću Simeona Adamića ispred koje se nalazilo 14 svjedoka. Kuća je 1880. nadograđena za kat i u njoj je, do preseljenja u novu zgradu na Sušak, bila Hrvatska gimnazija. Rački, Andrija (1929, 1990), *Povijest grada Sušaka*, 149.; Matejčić, Radmila (2007), *Kako čitati grad*, 4. dopunjeno izdanje, Adamić, Rijeka, 165.; DARI, JU 51, br. 67/1880.

¹⁹ HR-DARI 57 (JU 51), kut. 100, 3/10.

²⁰ Littrow navodi da se na posjedu Zenikovich nalazi Pomoćna bolnica za zarazne bolesti (*Hilfspital für ansteckende Krankheit, Campagna Zenicovich*), Littrow, H. (1884), *Fiume und seine Umgebung*, Fiume

²¹ HR-DARI, 22 (JU 2), E 168/1894. od 3. kolovoza 1894. Riječ je o parceli na kojoj se danas nalazi igralište Osnovne škole Brajda te Omladinsko igralište, omeđenoj ulicama Ivana Rendića s istočne, Ljudevita Matešića s južne, Usponom Irene Tomee sa zapadne strane. Sjeverna granica parcele prolazila je otprilike sredinom današnjeg Omladinskog igrališta.

od sjevera prema jugu, osunčana i zaklonjena od dominantnih vjetrova. Zajedno s terenom otkupljene su i dvije zgrade. Iz sačuvanog snimka stanja prije adaptacije,²² vidljivo je da je u južnom dijelu parcele bila obiteljska vila, a sjeverno od nje manja zgrada, u cijelosti ili dijelom gospodarske namjene. Na parcelu se ulazilo s istočne strane, iz uličice Zeniković (*Vicolo Zenikovich*)²³ koja je spajala Pomerio s Belvederom.

Sudeći prema povijesnim planovima, razvedeni gabarit vile bio je rezultat naknadnih dogradnji. Činila su ga dva osnovna volumena – veći, pravokutne osnove (izvorni gabarit nastao prije 1776.) i manji, također pravokutni, u jugozapadnom uglu (nastao između 1795. i 1851.) te još nekoliko dogradnji na mjestu njihova spoja. Vila je imala tri etaže – prizemlje, prvi i drugi kat (u nacrtima nazvan potkrovlje). Bila je vrlo prostrana, s ukupno tridesetak većih i dvadesetak manjih prostorija, ali za ono doba netipično niskih stropova – od 2,40 u prizemlju do 2,50 na 1. katu. Neto površina prizemlja iznosila je oko 200 m², katova oko 225 m², a sveukupna je bruto površina bila oko 950 m².

Premda na snimku nije naznačeno, može se pretpostaviti da su u prizemlju bili gospodarski prostori, orijentirani na istočnu, južnu i zapadnu stranu. Sjeverna je strana bila iskorištena samo u krajnjim (ugaonim) dijelovima, dok je središnji dio bio nasut. U gotovo sve prostore prizemlja ulazilo se direktno izvana, ali je između prostorija postojala i unutarinja komunikacija. Iznimka je bio jugozapadni istaknuti dio zgrade te jedan od dva zahoda, koji su imali pristup samo s vanjske strane.

Na 1. katu bili su stambeni prostori vjerojatno namijenjeni obitelji. Prostrane prostorije za boravak i spavanje bile su orijentirane prema jugu, istoku i zapadu, a na sjevernoj strani bile su pomoćne prostorije – kuhinje i sanitarije, koje su imale i pristup iz sjevernog dvorišta. U sjeveroistočnom dijelu nalazio se istaknut trijem sa zidanim stupovima, nešto uzvišen u odnosu na razinu terena.

Na 2. katu vjerojatno su bile stambene prostorije posluge, a u nižim dijelovima tavana nekoliko spremišta.

Manja zgrada bila je katnica s dvije prizemne dogradnje – manjom istočnom i većom zapadnom (u kojoj je bila konjušnica).²⁴ Prizemlje glavnog ga-

²² *Pianta dell' Edificio maggiore nella Villa com: al Belvedere comperata da Dion. Jacovich ad uso Ospedale succursale.* HR-DARI 57 (JU 51), kut. 100, 3.1.18.15. Bolnice i ubožnice, br. 3/10, nedatirano.

²³ Danas Ulica Ivana Rendića.

²⁴ *Pianta dell' Edificio minore nella Villa com: al Belvedere comperata da Dionigio Jacovich ad uso Ospedale succursale.* HR-DARI 57 (JU 51), kut. 100, 3.1.18.15. Bolnice i ubožnice, br. 3/10, nedatirano.

barita bilo je pregrađeno u šest prostorija, a kat, do kojeg se stizalo vanjskim stubištem s južne strane, imao je samo dvije velike prostorije. Ukupno je zgrada imala bruto površinu od oko 275 m².

Zbog nagiba terene obje su zgrade sa sjeverne strane bile ukopane u teren, vila do polovine prizemlja, a manja zgrada do visine poda 1. kata.

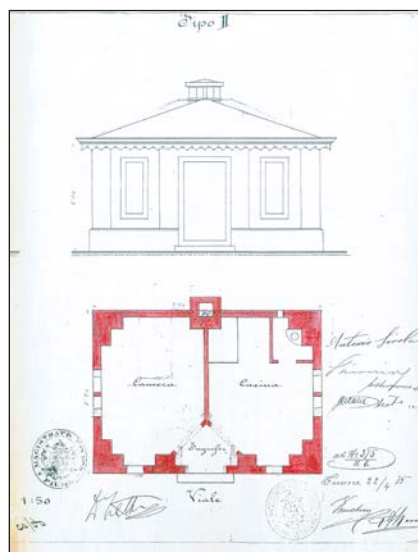
Prema sačuvanoj situaciji kompleksa iz travnja 1883. vidljivo je da je za potrebe Zarazne bolnice dio otkupljene parcele ograđen zidom. Sjeverno od ove parcele, sve do Ulice Belveder, ostao je veći pošumljeni posjed koji je bio u vlasništvu Općine, jednako kao i manja parcela zapadno od posjeda, koja također nije priključena parceli bolnice. Ostale susjedne parcele bile su u privatnom vlasništvu.²⁵

Nekadašnji ulaz na posjed iz uličice Zeniković je zadržan, kao i put koji je vodio do glavne zgrade pred kojom se proširivao u prostranije dvorište. Uz istočno pročelje glavne zgrade, okomito na glavni put, bio je položen drugi put koji je vodio do sjevernog zida, a iz kojeg se pristupalo manjoj zgradi. Glavna zgrada adaptirana je u glavne prostore za liječenje i za smještaj osoba, a manja je zgrada imala gospodarsku namjenu – kao konjušnica i prostor za smještaj kola i kočija.

Za smještaj bolesnika u vrijeme epidemija sjeverno od gospodarske zgrade podignuta je drvena baraka (na situaciji iz 1883. samo skicirana – moguće tada još kao planirana građevina).

Jugoistočni dio parcele ograđen je unutarnjim zidom čija je svrha bila razdvajanje nečiste od čiste zone. U ograđenom dijelu, u koji se ulazilo kroz zaseban ulaz iz uličice Zeniković, previđeno je nekoliko manjih građevina.

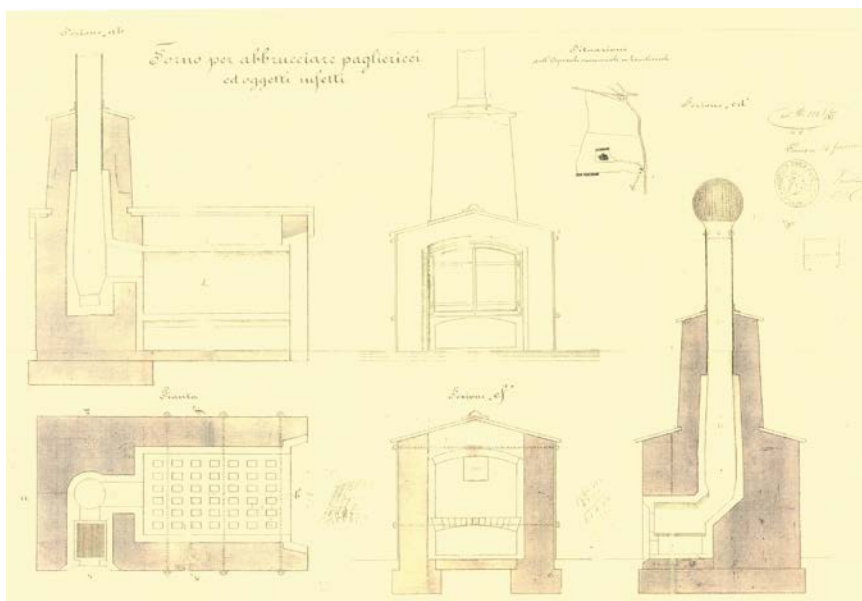
U blizini čistog ulaza, sa sjeverne je strane planirana izgradnja stražarske kućice. Tipski projekt, na nacrtu označen kao Tip II (slika 2.), prikazuje prizemnicu koja se sastojala

Slika 2: Stražarska kućica, 1883.

Figure 2: Watchtower, 1883

²⁵ HR-DARI 57 (JU 51), kut. 100, 3/10, od 22. 4. 1883.

Slika 3: Peć za spaljivanje infekata, 1884.

Figure 3: Infectious waste incinerators, 1884

od ulaznog prostora, sobe te kuhinje i zahoda, raspoređenih u forsiranoj simetriji, s čudnim nazubljenim unutarnjim uglovima. Jednostavno pročelje minimalno je ukrašeno okvirima otvora, soklom, naglašenim uglovima te nazubljenom strehom – u izvedbi vjerojatno samo kao ukrasna limarija.²⁶

Nekoliko mjeseci poslije, prema projektu iz siječnja 1884., u blizini nečistog ulaza izgrađena je peć za paljenje madraca (slamarica) i zaraženih stvari (slika 3.). Zidana peć bila je približnih dimenzija 4,5 x 2,5 m, visine 2,5 m, a zajedno s dimnjakom dosegala je visinu od oko 6 m. Dimnjak je u donjem dijelu bio zidan, u gornjem izrađen od metala, a završavao je sfernim mrežastim filterom kako bi se spriječila direktna emisija produkta gorenja u atmosferu.²⁷

Adaptacija glavne zgrade za bolničku namjenu u prvoj fazi nije bila opsežna, zapravo se može zaključiti da su građevine uglavnom zadržane u istom stanju te se samo promijenila oprema i namještaj. Manji zahvati izvedeni su na 1. katu – uklanjanje unutarnjeg zahoda u središnjoj prostoriji uz sjeverno te pregrađivanje degažmana uz južno pročelje za spremište lijekova. Prostori

²⁶ Ibid. Neobično je da se stražarnica na kasnijim planovima ne prikazuje. Ipak, morala je biti izgrađena jer ovakva namjena nije mogla funkcionirati bez takva objekta.

²⁷ HR-DARI 57 (JU 51), kut. 100, 3/10, od 15. 1. 1884.

Slika 4: Plan iz 1898., detalj.

Označena parcela bolnice-podružnice na Zenikoviću.

Figure 4: A plan from 1898, detail. The parcel of the subsidiary hospital at Zenikovic is marked.

oboljelih bili su u prizemlju i na katu, a na katu su bile i ordinacije liječnika i bolnička ljekarna. Na 2. katu organiziran je smještaj za osoblje bolnice.

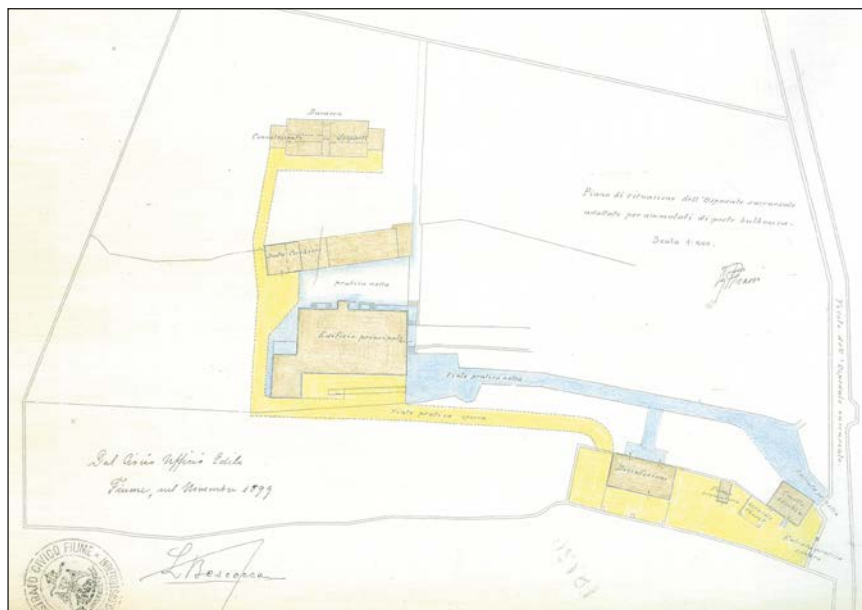
Manja zgrada je također uglavnom ostala u istoj namjeni, kao konjušnica i kolnica.

Povijesne karte s kraja 19. stoljeća ne prate dovoljno ažurno promjene na terenu. Tako karta iz 1884. (autor ing. G. B. Douarche) prikazuje samo južni dio parcele, ispod čiste prometnice.²⁸ Na planu iz 1885. parcela nije prikazana.²⁹ Prva karta na kojoj je prikazana cijela parcela bit će ona iz 1898., opsežna i detaljna karta koja prikazuje cijelo urbanizirano područje grada od Sušaka do Cerovice (slika 4).³⁰ Na parceli je više zgrada – nekoliko ih je locirano u zoni ulaza, južno od prilaznog puta, a tri, od kojih je najjužnija i najveća – smještene su jedna iza druge u zapadnom dijelu parcele.

²⁸ A Fiumei Kikötő Tervezete az 1884-évi febr. 25-én tartott enquete megállapodása szerint. HR-DARI 57 (JU 51), kut. 106; Palinić, Nana (2011), 102.

²⁹ Fiume és Kikötője. HR-DARI 57 (JU 51), kut. 106.

³⁰ Libera città di Fiume e dintorni. HR-DARI 57 (JU 51), kut. 106.

Slika 5: Situacija kompleksa prikazana na projektu adaptacije za smještaj oboljelih od bubonske kuge 1899. Žutom bojom označena je nečista, a plavom čista zona.

Figure 5: The situation of the complex shown in the adaptation project for the accommodation of the people suffering from the bubonic plague in 1899. The yellow color indicates the area that was not clean and the blue the clean area.

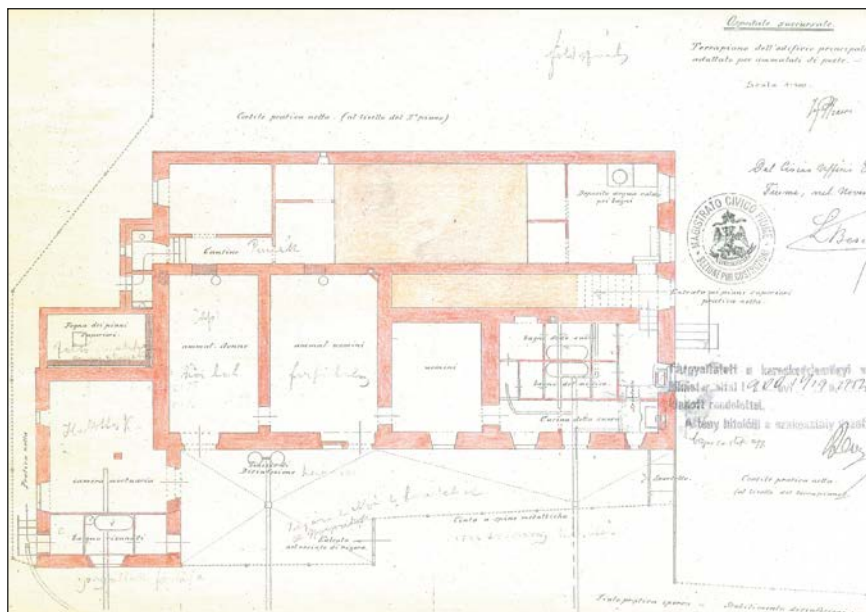
PROJEKT ADAPTACIJE IZ 1899. GODINE

U studenome 1899. izrađen je projekt adaptacije zarazne bolnice za smještaj oboljelih od bubonske kuge. Iz projekta se može rekonstruirati organizacija zarazne bolnice u tom trenutku, a vjerojatno i u ranijim godinama.

Na situacijskom nacrtu (slika 5.) vidljivo je da je područje zarazne bolnice bilo podijeljeno na čistu i nečistu zonu. Čista zona nalazila se na istočnoj i sjevernoj strani, a nečista na južnoj i zapadnoj.

Čista prometnica vodila je od ulaza do proširenja uz istočnu stranu glavne zgrade, prolazila uz istočno pročelje do čistog dvorišta, koje se prostiralo sa sjeverne i zapadne strane glavne zgrade, i nastavljala se dalje do sjevernog ogradnog zida. Postojao je i odvojak te prometnice prema zgradi dezinfekcije.

Nečista zona nalazila se uz novi (nečisti) ulaz, u jugoistočnom dijelu parcele. Unutar ograđenog područja bilo je nekoliko građevina – kućica grobara, nadstrešnica, pec za infekcije te veća građevina namijenjena dezinfekciji, s

Slika 6: Adaptacija glavne zgrade za bubonsku kugu, tlocrt prizemlja, 1889.

Figure 6: Adaptation of the main building for the bubonic plague, ground floor plan, 1889.

prostranim trijemom na južnoj strani. Od toga ograđenog prostora vodila je nečista prometnica, položena južno, gotovo usporedno s čistom prometnicom, proširujući se ispred južnog pročelja glavne zgrade, skrećući na sjever prema stajama te završavajući kod drvene barake. Baraka je bila pravokutnoga gabarita, s dvije manje bočne dogradnje te dvije međusobno okomite komunikacije položene u središnjim osima. Na istočnoj strani bili su smješteni pacijenti sumnjivi na zarazu, a na zapadnoj rekonvalescenti.

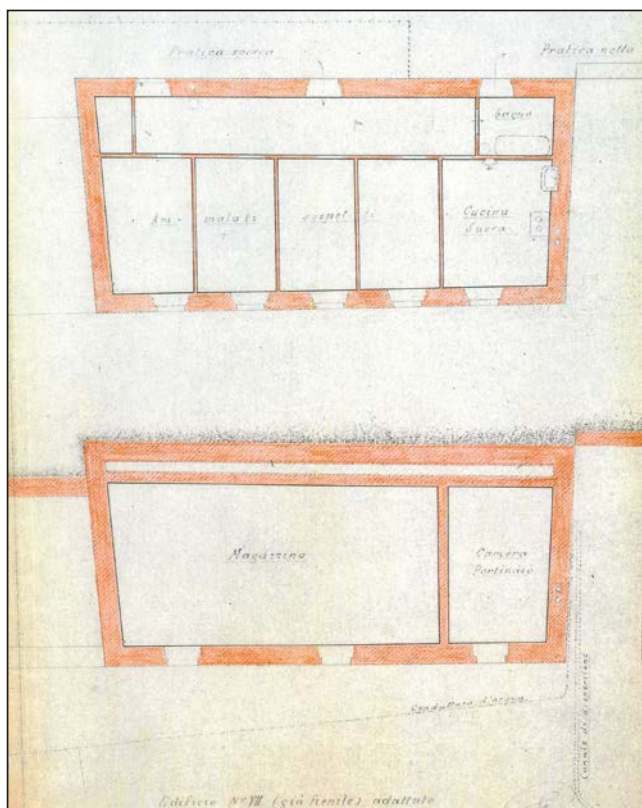
Za potrebe ove zaraze adaptirano je i prizemlje glavne zgrade (slika 6.). Ispred južnog pročelja bio je ograđen dio dvorišta s kadama za dezinfekciju. Iz dvorišta se direktno ulazilo u bolničku sobu za oboljele pacijentice (površine oko 23 m²) te sobu za oboljele pacijente (oko 29 m²). Uz tu potonju nalazila se još jedna manja soba, također za muškarce. U jugoistočnom dijelu bilo je nekoliko pomoćnih prostorija za osoblje: kupaonica za liječnika, kupaonica za časne sestre (sestre milosrdnice), kuhinja za časnu sestru te veza s gornjim etažama i ulazom osoblja. U jugozapadnom (istaknutom) dijelu prizemlja bila je veća mrtvačnica te kupaonica za izliječene, s izlazom prema čistom dijelu bolnice i čistom sjevernom dvorištu. Sjeverno od mrtvačnice bio je odvodni kanal gornjih etaža, u sjeverozapadnom dijelu prizemlja nalazili su se

podrumi i dva zahoda, a u sjeveroistočnom spremnik tople vode za kupao-
nice. Središnji dio gabarita na sjevernoj strani ostao je zatrpan, kao i prostor
ispod stubišta koje je vodilo na kat.³¹

Cjelokupan nečisti prostor bio je u potpunosti ograđen – u jugoistočnoj
zoni ograda je bila zidana, dok je duž nečiste komunikacije bila metalna – sa-
stavljena od metalnih stupova na razmaku od 2 do 3 metra i razapete mreže
sa šiljcima.

PROJEKT ADAPTACIJE IZ 1900. GODINE

Kapaciteti bolnice kod većih zaraza nisu bili dostatni te se već sljedeće go-
dine adaptira istočni dio gospodarske građevine, do tada u funkciji sjenika,
kako bi se osigurao smještaj bolesnika za koje se sumnjalo na zarazu (slika 7).

Slika 7: Adaptacija male zgrade, tlocrt prizemlja i kata, 1900.

Figure 7: Adaptation of the small building, ground floor and first floor plan, 1900.

³¹ HR-DARI 57 (JU 51), kut. 100, 3/10, studeni 1899.

u središnje prostorije na južnoj i sjevernoj strani, a iz njih u ostale prostore. Uz južno pročelje bili su prostori liječnika te spremište lijekova, a uz sjeverno tri veće sobe. Glavna kuhinja nalazila se također u čistoj zoni, a do nje se dolazilo zasebnim ulazom sa sjevera. Sanitarni čvor bio je očita naknadna dogradnja na sjevernom pročelju, s pristupom izvana.

Za smještaj rekonvalescenata adaptirana je jugozapadna strana kata, kojoj se prilazilo iz nečiste zone, preko novog natkrivenog trijema sa zapadne strane (metalne ili drvene konstrukcije). Preko kuhinje časne sestre ulazilo se u višekrevetne bolesničke sobe – odvojene za muškarce (smještenu uz južno pročelje) i žene (smještenu jugozapadno).

Na drugom katu nalazili su se prostori za boravak zaposlenih – svega četiri funkcionalne, primjereno osvijetljene sobe, orijentirane na južnu, istočnu i zapadnu stranu, te kuhinja i sanitarije orijentirani na sjever. Dio te etaže, zbog manje visine i nedostatka adekvatnog prirodnog svjetla, vjerojatno je, kao i prije, služio kao tavan, tj. spremište.

SUDBINA GRAĐEVINA U SVJETLU INICIJATIVE ZA IZGRADNJU NOVIH BOLNICA I KASNIJE URBANIZACIJE

Bolnica-podružnica djelovala je sporadično, ovisno o potrebama. Za manje zahtjevne bolesti njezini su kapaciteti bili dostatni, ali se kod epidemija uočavala manjkavost lokacije i adaptiranih građevina. Bolnica se nalazila preblizu kućama, u dijelu grada koji se sve više izgrađivao, a zgrade u bolničkom krugu bile su skućene i nisu mogle primiti puno pacijenata. Tako je kod epidemije kolere koja je Rijeku zahvatila 1886., kroz zaraznu bolnicu prošlo 260 pacijenata za koje je bilo potrebno u krugu bolnice graditi dodatne barake za smještaj i izolaciju.³³

U kolovozu 1894. započinje inicijativa za izgradnju nove riječke bolnice. Predlaže se da se nova bolnica izgradi na parceli na kojoj se nalazila bolnica-podružnica kojoj bi se pridružila i susjedna parcela kako bi se osigurao dostatan prostor za smještaj više građevina. S obzirom na to da su bolnička parcela i dvije susjedne parcele bile u vlasništvu općine, ta je inicijativa bila logična. U ovoj fazi predlaže se da se postojeća zarazna bolnica zadrži na istome mjestu te da do nje vode jedna od dvije nove ceste koje bi bile izgrađene.³⁴

³³ La Varieta, 27. 6. 1886., br. 26, Il cholera.; Matejčić, Radmila i Marijan (1982) Odjeci u dnevnom tisku o liječenju kolere u Rijeci 1886. godine, u: *Ars Aesculapii*, ICR, Rijeka, 83-98.

³⁴ HR-DARI 22 (JU 2), E 168/1894. od 3. kolovoza 1894.

Višegodišnje rasprave o izgradnji nove bolnice potrajale su sve do 1908., kada je arhitektu Francescu Mattiassiju povjerena elaboracija idejnog projekta. Tim projektom predviđeno je rušenje svih postojećih građevina bolnice-podružnice i izgradnja više novih zgrada.³⁵ Osim glavne zgrade, u sklopu koje su bili predviđeni i odjeli za liječenje zaraznih bolesti, na sjeveroistočnoj strani kompleksa bio je planiran i Paviljon za izolaciju.

Uvidjevši da rješenje tretmana zaraznih bolesti u sklopu glavne gradske bolnice neće biti dostatno, Gubernij iste godine pokreće inicijativu za izgradnju nove zarazne bolnice-podružnice koja je trebala biti izgrađena na terenu Sv. Elena na Plasama (današnja Škurinjska draga). S obzirom na to da je bila riječ o znatno manje zahtjevnom projektu, smatralo se da ta bolnica može biti sagrađena i prije glavne bolnice.³⁶

Elaboracija projekata, uz stalne rasprave vezane uz projektni program, kapacitet i financiranje, trajala je sve do izbijanja Prvoga svjetskog rata. Stanje nakon rata, međutim, toliko se izmijenilo da nije bilo izgledno da će se ti ambiciozni projekti ostvariti.

Bolnica-podružnica kroz sve to vrijeme i dalje je služila istoj svrsi, a uprava je i dalje bila ista kao i ona glavne bolnice. Nije bila stalno aktivna, već bi se otvarala povremeno, pri pojavi zaraznih bolesti koje nije bilo uputno liječiti u glavnoj zgradi na Pomeriju.³⁷ Povremeno se, međutim, događalo da se zbog prenapučenosti glavne bolnice, u nju smještaju i pacijenti koji nisu oboljeli od zaraznih bolesti.³⁸

Takva će praksa potrajati sve do preseljenja Gradske bolnice sv. Duha u zgradu bivše Vojno-pomorske akademije, dvadesetih godina 20. stoljeća.³⁹ U okviru novog bolničkog kompleksa, u jednoj od izdvojenih zgrada otvoren je 1924. Odjel za tuberkulozu, a u drugoj Odjel za akutne zarazne bolesti koji

³⁵ O projektu Glavne bolnice v.: Palinić, Nana (2010), Nerealizirani projekt Glavne gradske bolnice Rijeke Francesca Mattiassija iz 1908. godine, *Acta Medico-Historica Adriatica* 8(1), 59-82.

³⁶ O projektu Zarazne bolnice v.: Palinić, Nana (2013), Neostvareni projekt riječke bolnice za zarazne bolesti iz 1908. – 1912. godine, *Acta Medico-Historica Adriatica* 11(1), 9-30.

³⁷ U listopadu 1903. objavljeno da je otvorena bolnica-podružnica u uličici Zenikovich u kojoj se nalaze tri bolesnika od šarlahne groznice (scarlattine). La Bilancia, L'Ospedale Succursale, 15. 10. 1903.

³⁸ Tako gradonačelnik Ciotta u prosincu 1894. u dopisu Guverneru piše da je preko zime gradska bolnica prepuna pa se bolesnici upućuju čak u zaraznu bolnicu-podružnicu. HR-DARI 22 (JU 2), E 168/1894. od 19. prosinca 1894.

³⁹ O tome detaljnije v. Matejčić, Radmila, Matejčić, Marijan (1982), Prijedlog pravilnika gradske bolnice svetog duha u Rijeci, u: *Ars Aesculapii*, ICR, Rijeka, 144; Muzur, Amir, Škrobonja, Ante, *Gradska bolnica (Bolnica sv. Duha) Rijeka – okolnosti premještanja između dvaju svjetskih ratova*, *Acta Medico-Historica Adriatica* 3 (1), 11-22 - 2005.

1926. biva nadograđen za još jedan kat.⁴⁰ Vjerojatno u to doba bolnica-podružnica prestaje s radom na staroj lokaciji.

Još krajem 19. stoljeća, između 1889. i 1892., zapadno od bolnice-podružnice izgrađeno je radničko naselje na posjedu Radničkog društva i trasirana nova ulica sa sjeverne strane naselja, usporedna s Radničkom ulicom (*Via degli Operai*).⁴¹ Produljenje te ulice i spoj prema Belvederu planirani su još 1900. godine. Na planu iz te godine vidljivo je da bi nastavak ulice prolazio središtem kompleksa, između glavne zgrade i zgrade koja se nalazila iza nje.⁴² Taj je plan očito već bio uklopljen u nove projekte bolnica, kojima se prostor stare bolnice trebao u potpunosti reorganizirati.

Na planovima grada iz 1916., 1918. i 1923. vidljivo je da produljenje ulice još nije realizirano i zgrade na posjedu zarazne bolnice još uvijek postoje, međutim, na planu iz 1938. više ih nema. Vjerojatno su srušene između 1933. i 1936. kad se u sjevernom dijelu nekadašnjeg kompleksa zarazne bolnice gradi Sportski dom i igralište ONB-a (*Opere nazionale Balilla*), prema projektu padovanskog arhitektonskog ureda Mansutti i Miozzo.⁴³ Na susjednoj zapadnoj parceli inženjer Andrea Bayer iste godine projektira višestambenu zgradu.⁴⁴ Zbog tih gradnji bilo je nužno konačno realizirati produljenje ulice planirano još na prijelazu stoljeća te je tom prigodom, osim zgrada koje su morale biti srušene (manja zgrada i baraka), vjerojatno srušena i glavna zgrada – nekadašnja vila Jakovčić. Nakon Drugoga svjetskog rata, 1962. u neposrednoj blizini izgrađena je Osnovna škola za čije su potrebe na južnom dijelu nekadašnje parcele zarazne bolnice izgrađene sportska dvorana i igralište.⁴⁵

ZAKLJUČAK

Riječka bolnica-podružnica za zarazne bolesti na lokalitetu Zeniković nastala je kao optimalno rješenje specifičnih zdravstvenih problema grada u 19. stoljeću i na toj je lokaciji kontinuirano djelovala gotovo pola stoljeća. Nova lokacija Gradske bolnice sv. Duha bila je prostranija od stare, ali smještena u centru grada i time nepogodna za liječenje zaraznih bolesnika, pa je zarazna

⁴⁰ Ibid., 15.; HR-DARI 57 (JU 51), kut. 169, br. 36/1926.

⁴¹ Glavočić, Daina (2001): Stambena arhitektura, *Arhitektura historicizma u Rijeci*, MMSU Rijeka, 154-155.

⁴² HR-DARI 57 (JU 51), kut. 100, 3/10, 1900.

⁴³ Rotim Malvić, Jasna (1996), Javna arhitektura međuratne Rijeke, *Moderna arhitektura Rijeke*, Moderna galerija Rijeka, 30-32.; HR-DARI 57 (JU 51), kut. 173, br. 69/15/1933.; HR-DARI 22 (JU 2), D-5/1926. – Comitato Provinciale Casa Balilla.

⁴⁴ HR-DARI 57 (JU 51), kut. 173, br. 67/1933.; Moderna arhitektura Rijeke (1996), Moderna galerija Rijeka, 174.

⁴⁵ U vrijeme gradnje Osnovna škola Josip Brusić, a danas Osnovna škola Brajda.

bolnica uređena na prostranoj parceli u manje naseljenom dijelu grada. Prostori u kojima je djelovala, kao i kod većine zgrada za zdravstvo u Rijeci, nisu bili građeni za tu namjenu, već su bili prilagođeni adaptacijama. Zgrade koje su činile bolnicu-podružnicu nisu sačuvane, a iz nacrtne se dokumentacije tek dijelom može rekonstruirati izvorni izgled te arhitekture i procijeniti njezina vrijednost.

Premda su tijekom ovog razdoblja izrađeni ambiciozni projekti zdravstvenih ustanova – glavne gradske bolnice i bolnice za zarazne bolesti, zdravstvena je skrb ostala vezana uz skromnija rješenja, realnija i primjerenija stvarnim mogućnostima grada koji je u povijesti prečesto prolazio turbulentna razdoblja u kojima je planiranje i projektiranje vrlo zahtjevnih zdravstvenih ustanova bilo gotovo utopijski zadatak.

IZVORI I LITERATURA

1. HR-DARI 22 (JU 2) – Državni arhiv u Rijeci, Fond Općina Rijeka, E 168/1894.
2. HR-DARI 57 (JU 51) – Državni arhiv u Rijeci, Fond Tehnički uredi Grada Rijeke, kut. 21.
3. HR-DARI 57 (JU 51) – Državni arhiv u Rijeci, Fond Tehnički uredi Grada Rijeke, kut. 100, br. 3/10.
4. HR-DARI 57 (JU 51) – Državni arhiv u Rijeci, Fond Tehnički uredi Grada Rijeke, kut. 106.
5. HR-DARI 57 (JU 51) – Državni arhiv u Rijeci, Fond Tehnički uredi Grada Rijeke, kut. 117, br. 67/1880.
6. HR-DARI 57 (JU 51) – Državni arhiv u Rijeci, Fond Tehnički uredi Grada Rijeke, kut. 173, br. 67/1933.
7. HR-DARI 57 (JU 51) – Državni arhiv u Rijeci, Fond Tehnički uredi Grada Rijeke, kut. 169, br. 36/1926.
8. HR-DARI 57 (JU 51) – Državni arhiv u Rijeci, Fond Tehnički uredi Grada Rijeke, kut. 173, br. 69/15/1933.
9. Ekl, Vanda (1989), *Fluminensia*, Skupština općine Rijeka, Izdavački centar Rijeka, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka, Rijeka.
10. Ekl, Vanda (1994), *Živa baština*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka.
11. Erceg, Ivan (1998), *Jozefinski katastar grada Rijeke i njegove uže okolice (1785/87)*, Školska knjiga, Zagreb.
12. Glavočić, Daina (2001), *Stambena arhitektura*, u: Glavočić, Daina, ur., *Arhitektura historicizma u Rijeci*, Muzej moderne i suvremene umjetnosti Rijeka, Rijeka.
13. Klen, Danilo, ur. (1988), *Povijest Rijeke*, Skupština općine Rijeka i Izdavački centar Rijeka, Rijeka.

14. La Bilancia, *L'Ospedale Succursale*, 15. 10. 1903.
15. La Varieta, *Il Cholera*, 27. 6. 1886.
16. Littrow, H. (1884), *Fiume und seine Umgebung*, Fiume.
17. Matejčić, Radmila (2007), *Kako čitati grad*, 4. dopunjeno izdanje, Adamić, Rijeka.
18. Matejčić, Radmila, Matejčić, Marijan (1982), *Ars Aesculapii – prilozi za povijest zdravstvene kulture Rijeke i Hrvatskog primorja*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka.
19. Muzur, Amir, Škrobonja, Ante (2005), Gradska bolnica (Bolnica sv. Duha) Rijeka – okolnosti premještaja između dvaju svjetskih ratova, *Acta Medico-Historica Adriatica* 3(1).
20. Palinić, Nana (2013), Neostvoreni projekt riječke bolnice za zarazne bolesti iz 1908. – 1912. godine, *Acta Medico-Historica Adriatica* 11(1).
21. Palinić, Nana (2010), Nerealizirani projekt Glavne gradske bolnice Rijeke Francesca Mattiassija iz 1908. godine, *Acta medico-historica Adriatica*, 8(1).
22. Palinić, Nana (2011), *Urbanistički razvitak Rijeke*, Građevinski fakultet Rijeka, Rijeka.
23. Rački, Andrija (1929, 1990), *Povijest grada Sušaka*, Skupština općine Rijeka, Rijeka.
24. Rotim Malvić, Jasna (1996), Javna arhitektura međuratne Rijeke, u: Valušek, Berislav, ur., *Moderna arhitektura Rijeke*, Moderna galerija Rijeka, Rijeka.
25. Valušek, Berislav, ur., (1996). *Moderna arhitektura Rijeke*, Moderna galerija Rijeka, Rijeka.

SUMMARY

In the late 19th and early 20th centuries, a hospital for infectious diseases in the Zeniković area was operating in Rijeka as a hospital - subsidiary of the City Hospital of St. Spirit. After purchasing the property of the naval captain Dionysius Jakovčić, the existing buildings were adapted, and several other buildings, necessary for the organization of an infectious hospital, were constructed in the early eighties of the 19th century. The terrain and buildings were divided into clean and unclean areas. The main building was adapted to the main facilities for treatment and accommodation, while the smaller building was used for economic purposes. Due to the increase of the capacity at the turn of the century, further adaptations were made, larger wooden barracks and other temporary facilities were also constructed. The terrain of the hospital was linked to two ambitious projects of the hospitals in Rijeka, which were created at the beginning of the 20th century but were not realized.

The hospital operated until the twenties of the 20th century when this department together with the City Hospital was moved to the former Naval Academy complex, while the hospital area was given a new purpose in the interwar and postwar periods.

Keywords: *Rijeka, medical architecture, infectious disease hospitals*